

*Kardos Gábor**

TRIANON ÉS A NEMZETKÖZI JOG: ÉRVEK A MAGYAR NEMZETKÖZI JOGTUDOMÁNYBAN A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉSSEL SZEMBEN

1 Bevezető¹

Magyarország a 20. század három világháborúját a vesztes oldalon fejezte be, és ez mind az első és a második világháború, mind a hidegháború² esetében rendkívül súlyos károkkal járt. A hidegháborúval szemben az első két esetben – mivel azok igazi államközi háborúk voltak – a lezárásuk békeszerződéssel történt. Míg a valódi világháborúk kapcsán a súlyos károkat a fegyveres pusztítás és a békeszerződések rendelkezései eredményezték, a hidegháború esetében a szovjet típusú kényszerrend emberi és gazdasági következményei okozták.

A 2020-ban százéves trianoni békeszerződés – hasonlóan a többi Párizs környéki palotákban aláírt dokumentumhoz – valójában az első világháború folytatása volt más, ugyancsak brutális eszközökkel.

A két világháború közötti magyar nemzetközi jogi szakirodalom nagy figyelmet szentelt a trianoni szerződéssel szemben felhozható érveknek. Az évforduló kapcsán ez a rövid írás néhány kiemelkedő hazai nemzetközi jogász érveire hívja fel a figyelmet, anélkül, hogy teljes képre törekedne a magyar szakirodalom bemutatásában. Az alábbiak-

* Egyetemi tanár, a tudományok kandidátusa ELTE-ÁJK, Nemzetközi Jogi Tanszék, kardos@ajk.elte.hu.

¹ A szerző ezúton köszöni az anonim lektorok értékes megjegyzéseit.

² A hidegháborúnak harmadik világháborúként való értelmezése a szerző ötlete volt. Amint azonban ez a társadalomtudományok esetében gyakran történni szokott, egy gyors internetes kutatás kiderítette, hogy ez már másnak is eszébe jutott. Robert Kagan amerikai politológus ilyen értelemben fogalmazott egy cikke címében, amikor a nagyhatalmak közötti feszültségeket úgy jellemezte, hogy visszatérés a harmadik világháborúba. Kagan, Robert: Backing into World War III. In: *Foreign Policy* 2017/02/06, <https://foreignpolicy.com/2017/02/06/backing-into-world-war-iii-russia-china-trump-obama/>, letöltés ideje: 2020.12.08.

ban – a békeszerződések és a békeállapot néhány általános kérdésének áttekintése után – ezekről az argumentumokról lesz szó.

Az írás nemzetközi jogi esszének tekinthető – ha lenne ilyesmi – és csupán legfőbb állításait, illetve az idézett megállapítások forrásait dokumentálja. A szerző igyekezett vegyíteni a leíró és elemző megközelítést.

2 A beszerződések főbb tartalmi és formai kérdései

A békeszerződések preambuluma (bevezetője) rögzíti a szerződő felek céljait és a múltban gyakran kölcsönös megbocsátást is hirdetett. A szerződés szövege általában egyértelmű nyilatkozatot tartalmaz a háború lezárásáról és a baráti kapcsolatok helyreállításáról. Emellett a szöveg részletes politikai és területi rendelkezéseket is magában foglal, amelyeket a pénzügyi, gazdasági és jogi kérdések szabályozása követ. A békeszerződés fontos része a biztosítékok és a végrehajtás ellenőrzésének rendezése.

A fegyverszünet a békekötést megelőzően a hadműveletek közös megegyezéssel történő megszüntetése. (Egyes fegyverszüneti megállapodások tulajdonképpen előzetes békeszerződések, mivel nem csupán katonai, hanem politikai, gazdasági és egyéb rendelkezéseket is tartalmaznak. Ilyen például az 1945 januárjában, Moszkvában aláírt magyar fegyverszüneti egyezmény.)

A békeszerződések preambulumaiba foglalt célok között a régebben használt örök béke helyére a modern szövegekben a tartós és stabil béke került. A politikai rendezés általában behatárolja a vesztes állam cselekvőképességét, elsősorban a fegyverkezés korlátozásával, illetve a más állammal kötendő szövetség vagy egyesülés megtiltásával. Az utóbbira példa az első világháborút követően Ausztriával kötött Saint-Germain-en-Laye-i békeszerződés (1919), amely kimondta, hogy Ausztriának tartózkodnia kell a Németországgal létrehozandó gazdasági és politikai uniótól. Az első világháborút követő trianoni békeszerződés (1920), csakúgy, mint a második világháborút követően a

párizsi békeszerződés (1947) is korlátozta a magyar haderő létszámát és haditechnikáját.

A területi rendezés egyrészt az államterület felhasználásának korlátozását, másrészt egyes részeinek átengedését jelenti. A területi főhatalom ilyen korlátozása béke idejére a demilitarizálás, háború idejére pedig a hadműveletek folytatásának tilalma, amit semlegesítésnek neveznek. A terület átengedése valójában erőszak hatására történik, a békeszerződés gyakran csupán szentesíti a győztesek fegyveres területfoglalásait. Így Magyarország területe a trianoni szerződéssel 282 870 km^2 -ről 92 963 km^2 -re csökkent, amelyet három községgel (pozsonyi hídfő) tovább apasztott a második világháború után a párizsi békeszerződés.

A gazdasági, pénzügyi rendelkezések célja elvileg a helyreállítás, amely a háborús károk kompenzálását követeli meg a vesztestől. E koncepció jegyében szereltek le és szállítottak el ipari berendezéseket, fizettettek jóvátételt, likvidáltak külföldön lévő tulajdont az első és a második világháború után. Súlyos hatása volt a párizsi békeszerződés rendelkezéseinek, amelyek Csehszlovákia számára is jóvátételt állapítottak meg, noha Magyarország nem viselt háborút ezzel az állammal szemben, továbbá arra kötelezte a magyar államot, hogy mondjon le a Németországgal szembeni igen jelentős gazdasági követeléséről.

A békeszerződések olyan kérdéseket is rendezhetnek, mint a háborús bűnösök megbüntetése, avagy ebben a tekintetben is a kölcsönös megbocsátás kimondása, a hadifoglyok cseréje, a magánszemélyek közötti szerződések sorsának rendezése, illetve a háború miatt felfüggesztett államközi szerződések hatályának helyreállítása.

A békeszerződés biztosítékait a középkorban az eskü, a túszok, egyes területek zálogba adása jelentették. A huszadik században a demilitarizálás, a semlegesítés, békefenntartók állomásoztatása, illetve egy vagy több nagyhatalom garanciái – például az Egyesült Államoké az izraeli–egyiptomi béke (1978) esetében – látják el ezt a feladatot.

A békeszerződések számos esetben módosították vagy megújították az államok együttélésének általános rendjét is. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a békeszerződések gyakran alapvető politikai rendezőelve-

ket mondanak ki. Ilyen a például a hatalmi egyensúly elve az utrechti békében (1713). Másrészt a békeszerződések a nemzetközi rend intézményeibe való betagozódást is előírhatják. Az első világháborút lezáró Párizs környéki békék magukban foglalták a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányát, s a legyőzöttek ily módon váltak a szervezet tagállamaivá. A békeszerződésekben az új nemzetközi rendet szolgálják az általános nemzetközi jog alapvető normáinak megerősítései is. Így került sor a Bécsi Kongresszus Záró-aktájában a nemzetközi folyókon történő hajózás szabadságának rögzítésére.

3 Háború és béke

A nemzetközi jog hosszú időn keresztül természetesnek tekintette háborút. Az államok vagy háborúban álltak, vagy békében éltek egymással. A nemzetközi jog tehát mindkét állapotra nézve tartalmazott szabályokat. Ezért is adta Hugo Grotius nagy műve címének, hogy *A háború és béke jogáról*. Sőt, az előbbiektől nyilvánvalóan nem függetlenül a nyugati kultúrkörben a háború a civilizáció egyik domináns módjaként tűnt fel.³

A történelem és a nemzetközi jog történetének iróniája, hogy az 1899. és az 1907. évi hágai békekonferenciák harmadik fordulóját 1915-ben tervezték megtartani. Ettől az első világháború kitörése miatt kellett eltekinteni.⁴

A háborús állapot lezárása – tekintettel az általa felvetett számos problémára – általában békeszerződéssel történik. Azért csupán általában, mert az államok gyakorlata szerint egy háború lezárása történhet oly módon is, hogy az ellenségeskedések felfüggesztésével egyidőben vagy azt követően olyan lépésre kerül sor a felek között, amely egyértelműen kölcsönös békés szándékokra utal. Ilyen lépés lehet nemzetközi szerződések kötése vagy a diplomáciai kapcsolatok létrehozása.

³ Gittings, John: *The Glorious Art of Peace: From Iliad to Iraq*. New York: Oxford University Press. 2012, 15.

⁴ Ld. <https://www.britannica.com/event/Hague-Conventions>, letöltés ideje: 2020.12.08.

Békeszerződés nélkül ért véget például a svéd-lengyel (1716), a spanyol-francia (1721), a francia-mexikói (1867) háború. A háború lezárásáról tett egyoldalú nyilatkozat joghatálya a másik oldalról érkező hasonló tartalmú vagy legalábbis elfogadó jellegű nyilatkozattól függ. Ilyen egyoldalú nyilatkozatot tett 1918. február 10-én Oroszország, ezt azonban Németország nem fogadta el. A békeállapot helyreállítása történhet együttes nyilatkozattal is. A második világháború vége óta nem jött létre békeszerződés Japán és a Szovjetunió, illetve utódállama Oroszország között, a háború lezárása 1956-ban, egy közös nyilatkozattal történt. A deklaráció kimondta, hogy a háborús állapot Japán és Szovjetunió között a nyilatkozat hatályba lépése kapcsán megszűnik, és helyreállnak a békés kapcsolatok.⁵ Az államok közötti negatív béke, azaz a nyílt erőszak hiánya lényegében egyenlő a *status quo* stabilizálásával. Ha pozitív békében gondolkozunk, akkor meg kell teremteni a *békés változások és a stabilitás kényes egyensúlyát*.⁶ Amint a későbbiekben látni fogjuk, az első világháború után a „békecsinálók” kísérletet tettek az ilyen változás nemzetközi jogi alapjának a megteremtésre, de azt aligha gondolták komolyan.

Európa mai térképe lényegében a modern kori békeszerződések következménye. Ennek voltak eszközei a területi változások, az államhatárok kijelölése, birodalmak megszüntetése, új államok létrehozása. A békeszerződések átalakították a politikai környezetet, összekapcsolva területi rendelkezéseket az államközi viszonyok általános stabilitásával. Amint a napóleoni háborúk lezárása kapcsán Lord Castlereagh megállapította, a határok valódi védelmét az jelenti, hogy azok megváltoztatása általában nem lehetséges anélkül,⁷ hogy a fennálló viszo-

⁵ Joint Declaration by the Union of Soviet Socialist Republics and Japan, October 19, 1956, <https://worldjpn.grips.ac.jp/documents/texts/docs/19561019.D1E.html>, letöltés ideje: 2020.12.08.

⁶ Rumpf, Helmut: The Concepts of Peace and War in International Relations. In: *German Yearbook of International Law* 1984, 437. (a szerző kiemelése).

⁷ Nos, az angol politikus nem látta előre azt, ami az 1930-as években történt. Az Egyesült Királyság és Franciaország, mint a fennálló viszonyokban érdekelt nagyhatalmak megengedték Hitlernek a német határok megváltoztatását, és Lengyelország megtámadása utáni hadba lépésüket is „hosszan tartó, nyomasztó csend,” (Churchill, Winston: *A második világháború. I. kötet*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 1989, 154.) azaz

nyokban érdekeltekkel az azt kezdeményező ne lépjen háborúba.⁸ Így a békés területi változások igen ritkák, csupán azért is, mert az államok nagyságuk és dicsőségük forrásának tekintik területüket.

Az első világháborút lezáró békeszerződések fordulatot jelentettek⁹ az ilyen megállapodások történetében. A változás, amely már a 19. század második felében elkezdődött, így elsősorban az 1871. évi német-francia megállapodás nyomán,¹⁰ jellemzője a *szigorodás* volt. Ez egészült ki az első világháború győzteseinek meggyőződével, amely szerint küzdelmük során *erkölcsileg felsőbbrendű cél*, a nemzetközi jog érvényesítése érdekében harcoltak.¹¹ Ez a meggyőződés főként két eseménnyel függött össze. Egyrészt azzal, hogy Németország 1914-ben megtámadta a nemzetközi jogilag elismert állandóan semleges státuszt élvező Belgiumot, másrészt egy esztendővel később, 1915-ben – noha általános előzetes figyelmeztetés mellett – elsüllyesztette a Lusitania polgári hajót.

A szigorodás és a biztosnak érzett morális fölény vezetett az 1919–1920-ban, a Párizs környéki palotákban aláírt békeszerződések erőteljes diktátum jellegéhez: a korábbi háború utáni rendezésekhez képest sokkal nagyobb mérvű volt a területszerzési, gazdasági és biztonsági igények kielégítése. Ezért nem csoda, ha Németországban általánossá vált a *Versailles-Diktat* kifejezés, miként Magyarországon a trianoni diktátum.¹² Az ezekben a szerződésekben megjelenő és a vesztesekre

a csalóka vagy furcsa háború követte. Az más kérdés, hogy ez a passzivitás alighanem az első világháborút lezáró békeszerződés miatti rossz lelkiismerettel is összefüggött.

⁸ Cohen, Raymond: *International Politics. The Rules of the Game*. London – New York: Longman, 1981, 86.

⁹ Steiger, Heinhard: *Peace treaties from Paris to Versailles*. In: Randall Lesaffer (ed.): *Peace Treaties and International Law in European History. From Late Middle Ages to World War One*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004, 59–99.

¹⁰ Ld. erre: Tomuschat, Christian: *The 1871 Peace Treaty between France and Germany, and the 1919 Peace Treaty of Versailles*. In: Lesaffer 2004, *i.m.* 382–396.

¹¹ Payk, Marcus M.: „What we seek is the reign of law”: the legalism of the Paris Peace Settlement after the Great War. In: *European Journal of International Law* 28(3) 2018, 809–824.

¹² Amint Daniel Schwartz helyesen megjegyzi, Brian Orend szóhasználata, amely mind a diktált, mind a tárgyalásos úton elért békeszerződéseket békerendezésnek

egyoldalúan kirótt súlyos kötelezettségek valóban indokolhatják az előbbi elnevezéseket. Akárhogyan is értékeljük azonban a tartalmi kérdéseket, formailag szerződési alakban jelentek meg.

4 A magyar nemzetközi jogászok érvei

Trianon sokkolta a magyar társadalmat, ez alól a jogászság sem volt kivétel. A magyar nemzetközi jogászok számára természetes feladat volt, hogy a trianoni békeszerződés ellen felhozható érveket tudományosan feldolgozzák és a magyar diplomácia rendelkezésére bocsássák. Tisztában voltak azzal, hogy egy elszigetelt, nemzetközi erőforrásokat súlyosan nélkülöző állam számára a jogi érvek fontosak lehetnek. Emellett érzékelhették helyzetük sajátos jellegét. A nemzetközi jogi vitában érvelőnek ugyanis szembe kell néznie a nemzetközi jogi forrásokban megjelenő szabályok bizonytalan tartalmával és saját pozíciója ambivalenciájával, amely onnan ered, hogyha vállalja a partikuláris, az egy állam szemszögének képviseletét, akkor azt univerzális normák értelmezésével kell elvégeznie.¹³

A magyar nemzetközi jogtudomány érveinek ismertetése előtt érdemes röviden tisztázni azt a kérdést, *amire nem hivatkozhattak*, és *amire ma sem lehet hivatkozni*: a szerződéskötésre irányuló állami akarat hiányát.

Egy békeszerződés kapcsán felvetődik a kérdés, hogy az mennyiben kell, hogy tükrözze a legyőzött fél szerződéskötési akaratát.¹⁴ Nyil-

(*peace settlement*) nevezi, nyilvánvalóan ellentmondásos. Ld. Schwartz, Daniel: The Justice of Peace Treaties. In: *The Journal of Political Philosophy* 20(3) 2012, 274, illetve Orend, Brian: Just post bellum: the perspective of a just-war theorist. In: *Leiden Journal of International Law* 20(3) 2007, 575–576.

¹³ Koskenniemi, Martti: Foreword. Martti Koskenniemi: Foreword. In: Jones, Fleur – Joyce, Richard – Pahuja, Sundhia (eds.): *Events: The Force of International Law*. Abingdon: Routledge – Milton Park. 2011, XIX.

¹⁴ Az esetek túlnyomó többségében egyértelműen van győztes és vesztes egy békekötés kapcsán. Ugyanakkor megtörténhet, hogy ez egyes esetekben nem egyértelmű. Ez volt a helyzet – amint egyik anonim lektorom erre rámutatott – például az 1664. évi vasvári béke esetében. Valóban, a vasvári béke esetében sem, bár a magyar rendek később megalapozottan értékelték úgy a szerződés aláírását, hogy a Porta még

vánvaló ugyanis, hogy az ilyen nemzetközi egyezmény diktált jellegű, a győztes fél által meghatározott feltételeket tartalmazza. A nemzetközi szerződések – ahogyan minden egyéb szerződés is – a részes felek valódi szerződéskötési akaratán kellene, hogy alapuljon. A szuverenitásból következően, akarata ellenére a nemzetközi jog nem kötelezhetne egy államot, sőt, a korlátozás nem is vélelmezhető.¹⁵ Az államok szuverenitásának integráns követelménye lenne, hogy a nemzetközi jogi döntéshozatalban kivétel nélkül érvényesüljön a konszenzus.¹⁶

A *mai* nemzetközi jogi szabályozás alapját az ENSZ Alapokmány és a nemzetközi szerződések jogáról szóló, Bécsben, 1969. évi május hó 23. napján kelt egyezmény jelenti.

Az ENSZ Alapokmánya általános érvénnyel tiltja az államközi kapcsolatokban az erőszak alkalmazást és az azzal történő fenyegetést. Az 1969. évi bécsi egyezmény 52. cikke pedig, amely a „Valamely állam kényszerítése erőszakkal való fenyegetés erőszak fenyegetés erőszak fenyegetéssel vagy annak alkalmazásával” címet viseli, a következőket állapítja meg:

„Semmis az a szerződés, amelyet az Egyesült Nemzetek Alapokmányában foglalt nemzetközi jogi alapelvek megsértésével fenyegetés vagy erőszak hatására kötöttek.”

A nevezett egyezmény idézett cikkét a bécsi konferencián a részes államok nagy többséggel fogadták el, amelyről a 44. és 45. cikkét is figyelembe véve megállapítható, hogy mint egy nemzetközi szerződés érvénytelenségének a jogalapja, a részes felek egyetértési szabadságának őre és egyfajta szankciója az erőszak vagy az azzal történő fenyegetés útján történő szerződéskötés kikényszerítésének.¹⁷ Az 52. cikk

győzelem esetén sem számíthatott volna kedvezőbb feltételekre. Tarján M. Tamás: A vasvári béke. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1664_augusztus_10_a_vasvari_beke/, letöltés ideje: 2020.12.08.

¹⁵ *S.S.Lotus Case (France v. Turkey) Judgment P.C.I.J. Ser. A, No. 10, (1927) 4.*

¹⁶ Az általános szokásjog érvényességéhez, a nemzetközi *jus cogens* és a nemzetközi *erga omnes* szabályainak érvényességéhez sem kell minden állam egyetértése.

¹⁷ Forlati, Serena: *Coercion as a Ground Affecting the Validity of Peace Treaties.*

azonban nem alkalmazható a békeszerződések esetére, noha a vesztes felet annak elfogadására erőszak alkalmazásával vagy az azzal való fenyegetéssel kényszerítették, minden esetleges ellenkezése dacára. Az államok gyakorlata nem vonja kétségbe a békeszerződések érvényességét.¹⁸ Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságában, bár megállapították, hogy az ENSZ Alapokmány hatályba lépése utáni valamennyi szerződésre alkalmazni lehet az 52. cikket, hozzátették: „nem kérdés” hogy ez a nincs így a békeszerződések esetében.¹⁹ Ezzel kifejezetten megerősítve a nemzetközi szerződések esetén egyébként általános visszaható hatály tilalmát, amely ebben az esetben azért vetődhetett fel, mert az egyezmény jelentős mértékben a már létező szokásjogot foglalta össze.

Az ok, amiért az érvénytelenségnek ezt a szabályát nem lehet alkalmazni, a békeszerződések kivételes jellegével függ össze, amelynek lényege, hogy az ilyen nemzetközi egyezmények érvényességéhez egyszerűen nem szükséges a háborúban vesztes fél valódi szerződési akarata. Ez egyrészt a békeszerződések potenciális destabilizálásának az elkerülésére vezethető vissza.²⁰ Emellett az 52. cikk szövegezése egyértelművé teszi, hogy csupán a jogtalan erőszak alkalmazása vagy az azzal való fenyegetés teheti érvénytelenné a békeszerződést, azaz az agresszor állammal szemben az agresszió áldozata által rákényszerített békeszerződés érvényesnek tekinthető, és ugyancsak ez a helyzet, ha az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján a Biztonsági Tanács jár el.²¹

A békeszerződések tehát a mai nemzetközi jogi helyzetben sem kívánják meg a konszenzust a győztesek és a vesztesek között.

Egyébként már *korábban, a támadó háború indításának nemzetközi jogi tilalma előtt is* az volt a helyzet, hogy a békeszerződések érvényességéhez nem volt szükség a vesztes fél valódi szerződési akarására. Így az

In: Cannizaro, Enzo: *The Law of the Treaties Beyond the Vienna Convention*. Oxford: Oxford University Press. 2011, 321.

¹⁸ Uo. 324.

¹⁹ YILC 1966, Vol. I 247, para 7.

²⁰ Forlati 2011, *i.m.* 321.

²¹ Aust, Anthony: *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press. 2007, 256–257.

első világháború idején is, noha még nem létezett az államközi erőszak alkalmazásának általános tilalma. Azaz, a nemzetközi jog lehetővé tette a vitás kérdések „kölcönösen alkalmazott erőhatalom útján történő eldöntését”.²² Következésképpen, bár az államoknak lehetőség szerint meg kellett kísérelniük nemzetközi jogvitáik békés megoldását, nemzetközi jogszerűen alkalmaztak fegyveres erőszakot konfliktusaik rendezése érdekében. A háborúban elszenvedett vereség nem jelentett olyan kényszert, amely a békeszerződés semmisségét vonja maga után.²³ A nemzetközi szerződésekre vonatkozó nemzetközi jogi szabályokat 1969-ig a szokásjog szabályozta. Tekintettel a több ezer éves gyakorlatra és az aligha megkérdőjelezhető *opinio iuris*ra – amelyet megerősít, hogy az államok hol győztes, hol vesztes pozícióba kerültek – szokásjogi úton elfogadottnak tekinthető, hogy a békeszerződések esetén a valódi szerződéskötési akarat az utóbbiak részéről hiányzik.

Sem a nemzetközi jog akkori, sem a mai állapota alapján nem lehet hivatkozni arra, hogy a trianoni békeszerződés fegyveres *kényszer hatására jött létre*.

Így ezt a kérdést értelemszerűen a korszak magyar nemzetközi jogászai nem vetették fel. *Ez azonban nem jelentette azt, hogy a fegyveres erőszak minden formájában jogszerű lett volna*. Így nyilvánvalóan nemzetközi jogsértő volt, ha az egyik állam fegyveres támadást indított a másik ellen, amelynek örök időkre szóló semlegességének tiszteletben tartására nemzetközi jogi kötelezettséget vállalt, illetve, ha a hadviselés jogának durva megsértésével lemészárolta az ellenség sebesült katonáit. Ide tartozik az is, amikor a hadviselés nemzetközi szabályainak megsértésével a győztes fél az általa elfogadott fegyverszüneti egyezményt megsértve katonailag benyomul az abban kijelölt ideiglenes, a békeszerződés ezzel kapcsolatos rendelkezésig hatályos határt kijelölő vonalak mögé.

A két világháború közötti magyar jogtudomány egyes szerzőinek érvei *túlterjeszkedtek* az akkori (pozitív) nemzetközi jogon. Ezek alap-

²² Buza László: *A revízió nemzetközi jogi alapjai*. Budapest: Politzer Zsigmond és fia kiadása. 1933, 13.

²³ Flachbarth Ernő: *A területi revízió jogi alapjai*. Budapest: Erdélyi Férfiak Egyesülete. 1933, 8.

vetően kétfélek voltak. Egyrészt a nemzetközi jogi erővel nem rendelkező olyan politikai normákra hivatkoztak, azok morális erejében is bízva, amelyek szerint az első világháború utáni rendezés során az antant a népek jogait, különösen az önrendelkezési jogot kívánta volna érvényesíteni.²⁴ Ennek a kérdéskörnek nagy teret szentel Ullein-Reviczky Antal diplomata, a debreceni egyetem nemzetközi jogi előadója, Párizsban megjelent könyvében. A szerző célja az elcsatolt területek feletti népszavazás igényének a nemzetközi jogi megalapozása volt.²⁵

Másrészt felhívták a figyelmet a trianoni békeszerződés rendelkezéseinek észszerűtlen jellegére. A Kuncz Ödön, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem egyetemi tanára és dékánja által készített emlékirat – amelyet a díszdoktorrá avatott Sir Robert Gower brit politikusnak, annak kérésre készítettek – rámutatott: a nemzetiségi szempontok érvényesítése nemzeti szempontból is kevertebb és igazságatlanabb állapotot hozott létre, továbbá életképtelen államokat teremtett, lehetetlenné téve az érdemi együttműködést közöttük, megakadályozva egy fogyasztóképes nagy gazdasági térség létét. Az emlékirat a nemzeti önrendelkezés elvének érvényesítésében bízva fogalmaz meg minimálisnak tekintett területi revíziós célokat.²⁶

Az érvek másik része az *akkori nemzetközi jogon belül* maradt. Ezek az érvek a trianoni szerződés érvényességének problémakörét állítják középpontba.

Amint erről már volt szó, nem lehetett arra hivatkozni, hogy a trianoni békeszerződés általában nemzetközi jogellenes kényszer hatására jött létre. Ugyanakkor az első világháború során jogszerű fegyveres kényszer mellett az *antant erők jogellenes kényszerrel alkalmaztak Magyarországgal szemben, átlépve a fegyverszüneti egyezmény által kijelölt demar-*

²⁴ A népek önrendelkezése csupán az ENSZ Alapokmányába foglalásával vált a nemzetközi jogban kötelezővé, annak alapelveként.

²⁵ Ullein-Reviczky, Antal: *La Nature Juridique des Clauses Territoriales du Traité de Trianon*. Paris: Editions S. Pedone. 1936, 5–44.

²⁶ Kuncz Ödön: *A Trianoni békeszerződés revíziójának szükségessége. Emlékirat, amelyet a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudomány Karának Dékánja intézett Sir Robert Gower angol képviselőhöz*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1934, 9–11.

kációs vonalakon.²⁷ Egy fegyverszüneti egyezmény ugyanis véget vet a harcoknak, a kijelölt demarkációs vonal pedig a csapatok elválasztására szolgál. Az antant erők nem csupán az 1918. november 3-i padovai fegyverszünet – amelyet a Monarchiával kötöttek –, hanem a már Magyarországgal tíz nappal később Belgrádban kötött ilyen megállapodás által megállapított demarkációs vonalakat is átlépték, folytatva a benyomulást a magyar állam területére. Az utóbbi szerint meg kellett volna állniuk a Nagy-Szamos felső folyásától, Besztercétől, a Marostól, a Maros torkolatától, Szabadkától, Bajától, Pécstől a Drávától délre.²⁸

A kérdés most már az, hogy e jogellenes erőszaknak az alkalmazása olyan súlyú volt-e, hogy a trianoni békeszerződés érvénytelenségét eredményezze. Flachbart Ernő pécsi egyetemi tanár²⁹ és Buza László szegedi professzor a trianoni békeszerződés egészére nem látott érvénytelenségi okot³⁰ a határokat szabályozó rendelkezéseket illetően – amint ezt látni fogjuk – viszont igen. Az előbbi szerző ilyennek tekintette a jogellenes erőszak alkalmazását is, míg az utóbbi nem.

Az akkori nemzetközi szerződési szokásjog – hasonlóan a mai jogi helyzetet meghatározó 1969. évi bécsi egyezményhez a nemzetközi szerződések jogáról – egy államközi megállapodás egyik megtámadási érvénytelenségi okának tekinti a lényeges körülményre vonatkozó megtévesztést. Az azóta hozzáférhetővé vált és feltárt diplomácia iratok kapcsán világossá vált, hogy a területi gyarapodás érdekében az érintett államok, amelynek képviselői szabadon részt vehettek a béke előkészítésében, meghamisított nemzetiségi statisztikákkal támasztották alá igényeiket.³¹ Erre nem csupán azért nem hivatkozhattak, mert az erre vonatkozó dokumentumokat aligha ismerhették, hanem azért

²⁷ Buza 1933, *i.m.* 13–14.

²⁸ Flachbart 1933, *i.m.* 9–10. (a szerző kiemelése).

²⁹ *Uo.* 9–10.

³⁰ Buza 1933, *i.m.* 12.

³¹ Makkai Béla: Trianon – „hol nemzet süllyed el...” In: *Polgári Szemle* 2019/1–3, 344–363. Letöltés helye: <https://polgariszemle.hu/archivum/166-2019-augusztus-15-evfolyam-1-3-szam/magyar-tortenelem/1036-trianon-hol-nemzet-sullyed-el>, letöltés ideje: 2020.10.10.

sem, mert erre csupán a valójában megtévesztettnek tekinthető antant nagyhatalmak hivatkozhattak volna.

A megtévesztés kapcsán a két világháború közötti magyar nemzetközi jogtudomány Alexandre Millerand francia miniszterelnök 1920. május 6-ai levelére hivatkozott,³² mint amely megtévesztette a magyar kormányt, és aminek a hatására aláírta a trianoni békeszerződést. Ez a levél a trianoni békeszerződés kísérő levele volt, és annak aláírására szólította fel a magyar kormányt. A megtévesztésre történő utalás tekinthető a legfontosabb érvek Trianon ellen.³³ Érdemes idézni a hivatkozott levél legfontosabb, idevágó szakaszát.

„A Szövetséges és Társult Hatalmak azonban nem feledkeztek meg arról a gondolatról, amely őket a határok kiszabásakor vezette, és foglalkoztak azzal a lehetőséggel is, hogy az így megállapított határ esetleg nem felel meg mindenütt teljesen a néprajzi vagy a gazdasági kívánásoknak. A helyszínen megejtett vizsgálat esetleg szükségessé fogja tenni, hogy egyes helyeken a Szerződésben megállapított határt áthelyezzék. Ilyen vizsgálatot azonban nem lehet ma lefolytatni, mert ez bizonytalan időre kitolná a béke megkötését, pedig ezt egész Európa sóvárogja. De, majd ha a Határbizottságok megkezdték munkájukat, ha úgy vélik, hogy a Szerződés intézkedései, mint fentebb mondtuk, valahol igazságtalanok, s hogy ennek az igazságtalanságnak orvoslása közérdek, módjukban lesz erről jelentést tenni a Nemzetek Szövetsége Tanácsának. Ebben az esetben a Szövetséges és Társult Hatalmak hozzájárulnak ahhoz, hogy ha az egyik fél kéri, a Szövetség Tanácsa felajánlhassa jó szolgálatait abból a célból, hogy az eredeti határt, ugyanazon feltételek mellett, békés úton megváltoztassa ott, ahol annak megváltoztatását valamilyen Határbizottság kívánatosnak mondja.”³⁴

³² A levél hivatalos magyar fordítást közli: Az „Ordo” Törvénytára 4. A Magyar Békeszerződés és a becikkelyező törvény magyarázata. *Ordo Törvénytára 4.* Budapest: Ordo. 1921, 2-5.

³³ Ullein-Reviczky 1936, *i.m.* 133; Buza 1933, *i.m.* 23; Flachbart 1933, *i.m.* 11.

³⁴ Az „Ordo” Törvénytára 4. *i.m.* 3-4.

A magyar kormány 1920. május 17-ei jegyzékében kifejezetten hivatkozott az előbb idézettekre, és ez alapján írta alá a békeszerződést, abban a feltevésben, hogy az ígéretet a győztesek tiszteletben fogják tartani. A levél nem csupán megtévesztette a magyar kormányt, de a levéllel és a jegyzékkel kiegészítő szerződés jött létre, és az abból eredő kötelezettségüket a győztesek nem teljesítették.³⁵

A magyar nemzetközi jogászok hivatkoztak a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának 19. cikkére is, amely szerint a szervezet Közgyűlése időnként felhívhatta a tagállamokat az olyan szerződések felülvizsgálatára, amelyek fennmaradása a békét veszélyeztetné. A tényleges változtatásról azonban a feleknek maguktól kellett volna dönteniük, amint ezt egy 1904. évi szerződés kapcsán – amelyet Bolívia szeretett volna felülvizsgálatni – a Nemzetek Szövetsége Jogászbizottsága ki is mondta.³⁶

A békés változásoknak elvileg utat nyitó rendelkezés tehát igen gyenge volt, és a békeszerződésekben megállapított határok kérdésében, a lényegét illetően papíron maradt. Ez annak ellenére igaz, hogy például Magyarország esetében az 1921. október 13-i velencei jegyzőkönyv a trianoni békeszerződéssel szemben Sopron és vidéke hovatartozását illetően népszavazást rendelt el. Az érdemi változás példája Törökországot kötelező sévres-i békeszerződés felváltása volt a lausanne-i egyezményvel. Ehhez azonban Törökország fegyveres ellenállása vezetett el.

A nemzetközi jogi érvek nem légüres térben kerülnek megfogalmazásra és fejtenek ki hatást, vagy éppen ellenkezőleg, nem vezetnek eredményre. Ez a trianoni békeszerződés kapcsán kifejtett magyar nemzetközi jogi érvek esetében is így volt.

A trianoni békeszerződés tragikus jellege magyar szempontból nehezen vitatható. Bár felvethető, hogy a trianoni békeszerződés olyan

³⁵ Flachbart 1933, *i.m.* 11.

³⁶ *Uo.* 23.

előnyrel járt volna, hogy Magyarország megszabadult a nemzetiségi kérdéstől. Egyrészt ez aligha tekinthető megalapozottnak – gondoljunk a német kisebbség ügyére a náci izgatás időszakában –, másrészt pedig sokkal szerencsésebb lett volna, ha a kisebbségek tekintetében egy jobban kiegyenlített helyzet jött volna létre a szomszédos államokkal. Arról nem is szólva, hogy a változtatás igénye külpolitikai kényszerpályán indította el a magyar államot.

1927 után, amikor Magyarország külpolitikai elszigeteltsége csökkent, és ezzel a változás lehetősége megerősödni látszott, a magyar nemzetközi jogászok kifejtették érveiket. Noha ezek hatására nem született meg a várt revízió, azért ezek több mindent bebizonyítottak:

Egyrészt, hogy a trianoni békeszerződés kapcsán a nemzetközi jogellenes erőszak és a megtévesztés miatt alapos indokkal vethetők fel nemzetközi jogi kétségek.

Másrészt a Millerand-levélre hivatkozás aláhúzta, hogy az antant nagyhatalmai nem teljesen lezártként prezentálták a területi kérdést. Sőt, a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmánya 19. cikkének beillesztésével a változás valamiféle intézményes útját – legalább is elvileg – biztosítani látszottak.

Elméletileg tehát lehetséges lett volna a revíziós igény nemzetközi jogi vitaként való kezelése. Ez benne volt a korszakban, nem véletlenül ebben az időszakban jött létre és működött az Állandó Nemzetközi Bíróság.

Felhasznált irodalom

- Aust, Anthony: *Modern Treaty Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press. 2007.
- Buza László: *A revízió nemzetközi jogi alapjai*. Budapest: Politzer Zsigmond és fia kiadása. 1933.
- Cohen, Raymond: *International Politics. The Rules of the Game*. London – New York: Longman. 1981.
- Flachbarth Ernő: *A területi revízió jogi alapjai*. Budapest: Erdélyi Férfiak Egyesülete. 1933.
- Forlati, Serena: Coercion as a Ground Affecting the Validity of Peace Treaties. In: Cannizaro, Enzo: *The Law of the Treaties Beyond the Vienna Convention*. Oxford: Oxford University Press. 2011.
- Gittings, John: *The Glorious Art of Peace: From Iliad to Iraq*. New York: Oxford University Press. 2012.
- Kagan, Robert: Backing into World War III. In: *Foreign Policy* 2017/02/06, <https://foreignpolicy.com/2017/02/06/backing-into-world-war-iii-russia-china-trump-obama/>, letöltés ideje: 2020.12.08.
- Koskenniemi, Martti: Foreword. Martti Koskenniemi: Foreword. In: Jones, Fleur – Joyce, Richard – Pahuja, Sundhia (eds.): *Events: The Force of International Law*. Abingdon: Routledge – Milton Park. 2011.
- Kuncz Ödön: *A Trianoni békeszerződés revíziójának szükségessége. Emlékirat, amelyet a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és Államtudomány Karának Dékánja intézett Sir Robert Gower angol képviselőhöz*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1934.
- Makkai Béla: Trianon – „hol nemzet süllyed el...” In: *Polgári Szemle* 2019/1–3. Letöltés helye: <https://polgariszemle.hu/archivum/166-2019-augusztus-15-efolyam-1-3-szam/magyar-tortenelem/1036-trianon-hol-nemzet-sullyed-el>, letöltés ideje: 2020.10.10.
- Orend, Brian: Just post bellum: the perspective of a just-war theorist. In: *Leiden Journal of International Law* 20(3) 2007.
- Payk, Marcus M.: „What we seek is the reign of law”: the legalism of the Paris Peace Settlement after the Great War. In: *European Journal of International Law* 28(3) 2018.
- Rumpf, Helmut: The Concepts of Peace and War in International Relations. In: *German Yearbook of International Law* 1984.

Schwartz, Daniel: The Justice of Peace Treaties. In: *The Journal of Political Philosophy* 20(3) 2012.

Steiger, Heinhard: Peace treaties from Paris to Versailles. In: Randall Lesaffer (ed.): *Peace Treaties and International Law in European History. From Late Middle Ages to World War One*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.

Tarján M. Tamás: A vasvári béke. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1664_augusztus_10_a_vasvari_beke/, letöltés ideje: 2020.12.08.

Tomuschat, Christian: The 1871 Peace Treaty between France and Germany, and the 1919 Peace Treaty of Versailles. In: Randall Lesaffer (ed.): *Peace Treaties and International Law in European History. From Late Middle Ages to World War One*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.

Ullein-Reviczky, Antal: *La Nature Juridique des Clauses Territoriales du Traité de Trianon*. Paris: Editions S. Pedone. 1936.